

БОРО БРОНЗА
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Студијски програм Историја

УДК 94(560:436-89)“1791/1797“
DOI 10.7251/GUARS1709069B

ПРОБЛЕМИ ОКО РАЗГРАНИЧЕЊА ИЗМЕЂУ ХАБЗБУРШКЕ МОНАРХИЈЕ И ОСМАНСКОГ ЦАРСТВА НАКОН МИРА У СВИШТОВУ 1791–1797

Анстракт: Мировни преговори између Аустрије и Турске, одржани у раздобљу од децембра 1790. до августа 1791, резултирали су потписивањем мировног споразума у Свиштову, којим је завршен, како ће се касније испоставити, посљедњи у низу сукоба између два велика царства која су пресудно утицала на судбину југоисточне Европе у комплетном раздобљу од 14. до почетка 20. вијека. Мир у Свиштову је ставио тачку на рат који је започео фебруара 1788. године, али су се рефлексije конфликта наставиле и након самог рата у исто тако комплексном процесу разграничења између двију држава. Како су многе ствари из самог мировног споразума остале недоречене, па и сам есенцијални доживљај завршетка рата, односно питања његовог карактера и исхода, то су се кроз наведено разграничење сви ти процеси умногоме поново развијали и проживљавали. С обзиром на то да је европска политичка стварност тог времена била изразито турбулентна, нарочито у односу на директне посљедице Француске револуције, као и на ратове које су између Француске и већине остатка Европе избили почев од 1792. године, тако су се и ти фактори инкорпорирани у комплексност аустријско-турског разграничења, нарочито на простору сјеверозападне Босне, односно на потезу од Бихаћа, преко Новог, Дубице и Бербира (Градишке). Питање размјене заробљеника, нарочито оних који су у међувремену на турској страни били продани у робље, било је такође посебно проблематично и његова имплементација се развукла на неколико година.

Кључне ријечи: Аустрија, Османско царство, Свиштов, разграничење, Петер Филип фон Херберт-Реткил.

Сукоб између Хабзбурговаца и Османлија 1788–1791. био је дефакто посљедња карика у ланцу сукоба који се, почев од 1683. године и турске опсаде Беча па управо до Свиштовског мира 1791. године, у историографији обично детерминише као класична фаза аустријско-турских ратова. Специфичност рата вођеног од 1788. до 1791. године у односу на претходна три, која су се

одиграла у раздобљу од 1683. до 1739. године, огледа се првенствено управо у његовој хронолошкој дистанци у односу на раније, готово непрекидне сукобе (1683–1699, 1716–1718. и 1737–1739). Рат 1788–1791. је, дакле, вођен након пола вијека константног мира између Аустрије и Турске, што је претпостављало битно другачији политички миље и полазне позиције. Иако се у основи сам рат, посебно из аустријске перспективе, прилично лако могао избјећи, а по односу остварених резултата и уложених средстава свакако и требао, на крају је он ипак довео до још радикалније националне мобилизације на обје стране него што је то био случај у било ком од претходних сукоба, као и до динамичних војних акција које су резултирале огромним жртвама. Управо због свега тога је и процес закључења мира 1791. године био прилично мучан, а незадовољство је било присутно на обје стране.

Између свих наведених аспеката континуитета и дисконтинуитета сукоба 1788–1791. у систему ратова између Хабзбурговаца и Османлија ипак доминира чињеница да непосредно по његовом завршетку дефинитивно ниједна страна није сматрала да ће мир имати трајан карактер, односно да више неће бити нових ратова између традиционалних противника на западном Балкану. Та чињеница је пресудно обиљежила процес имплементације мира, односно сам чин разграничења између два царства. Борба за позиције, како у контексту стицања геополитичких преимућстава тако и оних економске природе, круцијално је утицала на даљњу изградњу менталитета перманентног непријатељства и одржавање атмосфере конфликта.

У сваком случају, Аустрија и Турска су се августа 1791. године формално обавезале на пријатељске односе и прије свега заједно су покренуле оживљавање трговине, која је била у потпуности уништена током рата, како би обје земље што брже просперирале и надокнадиле велике финансијске губитке.¹ Бар у том контексту није било никаквих дилема. За Аустрију је рат 1788–1791. у ствари представљао праву катастрофу у смислу развоја њене трговине и штавише цјелокупне политике не само према простору Османског царства, него и цијеле Азије.² Ново "златно доба" аустријске трговине према Индији и другим дијеловима Азије,³ које је започело са експедицијом Вилијема Болтса 1776. године, трајало је управо до почетка рата, када су готово све операције нагло прекинуте. Аустрија је у том смислу жељела брзо успоставити нове изворе који

¹ Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 7: Grenzverhältnisse 1699–1795, Fasz.: Granzverträge 1699–1795 Varia, Fol. 7–24.

² Опширније у: Boro Bronza, *Austrian Trade towards Ottoman Empire and Asia in 18th Century*, *Istraživanja – Journal of Historical Researches*, No. 27, (Novi Sad 2016), 139–152.

³ Односно првог таквог периода након успјешног дјеловања Остендске компаније у оквиру трговине са Индијом, 1719–1731. Боро Бронза, *Аустријска политика према простору Босне и Херцеговине 1699–1788*, Бања Лука 2012, 268–269.

би поспјешили лукративност трговине, те обновити везе које је у претходном периоду остварила са простором јужне и источне Азије, па и Пацифика.⁴

Крајем 1791. године обновљени су и дипломатски односи између Аустрије и Турске. Аустрија се у том моменту налазила у тешкој финансијској ситуацији и с муком је чувала углед велике и моћне силе у дипломатским релацијама. Интернунције Петер Филип фон Херберт-Реткил (Peter Philipp von Herbert-Rathkeal, 1735–1802), који се на кључној аустријској дипломатској позицији у Истанбулу налазио од 1779. године до избијања рата, фебруара 1788. године, био је неупитни вођа аустријске делегације у Свиштову.⁵ Након што је провео готово осам мјесеци на мировним преговорима у Свиштову и околони, интернунције се коначно 17. октобра 1791. вратио на своју дестинацију у Истанбул, гдје га је током претходних мјесеци мијењао агент и преводилац Бартоломеус фон Теста (Bartholomäus von Testa, 1723–1809).⁶

Развој дипломатије текао је и у другом смјеру. Фебруара 1792. у Беч је стигао нови турски амбасадор Абу Бекр Ратиб Ефендија.⁷ Послије свечаног дочека 26. фебруара се састао са царем Леополдом II.⁸ Абу Бекр је напустио Беч 12. јула.⁹ То је била класична пракса османске дипломатије, не само у Бечу него и у другим европским пријестоницама с којима је султанов двор одржавао дипломатске односе – Османлије су слали дипломатска представништва која су се у европским градовима задржавала махом три до шест мјесеци, а не перманентно. Тек сљедеће године Турска је почела практиковати сталне амбасаде, по угледу на друге европске земље, које су управо током 18. вијека усталиле модеран дипломатски систем стално присутних амбасадора. Тако су основана стална представништва Османског царства у Бечу, Паризу и Лондону.¹⁰

⁴ Брод под називом "Царски орао" („Imperial Eagle“) пловио је 1787. и 1788. године под аустријском заставом (додуше не у потпуном аустријском власништву) до Хаваја и сјеверозападне обале Сјеверне Америке и под командом британског капетана Чарлса Вилијема Барклија (Charles William Barkley, 1759–1832). Barry M. Gough and Robert J. King, *William Bolts: An Eighteenth Century Merchant Adventurer*, Archives: the Journal of the British Records Association, vol. XXXI, no. 112, April 2005, 8–28, оvdје 26.

⁵ HHStA, Aufstellungsverzeichnis des Botschaftsarchivs Konstantinopel, A – Erste Gruppe, Kart. 70: Weisungen (Originale 1791-1799), Fasz. Varia 1790-91: Protocolle der zu Siztow... 1790 und 1791, Fol. 1–46.

⁶ Интернунције Херберт-Реткил је у својим извјештајима Бечу током септембра и октобра навео детаљно све етапе путовања од поласка из Свиштова, 20. септембра, преко Рушчука, Шумле и Једрена, до доласка у Истанбул. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 97: Weisungen, Varia, Berichte 1789–1790 (1791), Fasz.: Turcica Berichte 1791 Aug – October, Fol. 110–198.

⁷ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 98: Türkische Gesandtschaft 1791/1792, Weisungen, Berichte 1791 VIII–XII, 1792 I–II, Fasz.: Jurnal der türkischen Gesandtschaft vom Jahre 1791, Fol. 1–3.

⁸ То је Леополду II, уствари, била посљедња службена аудијенција. Умро је три дана касније.

⁹ Исто, Fol. 148.

¹⁰ Harald Gardos, *Österreich und die Türkei nach Sistowa. Das Jahr 1792*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 24, (Wien 1971.), 347–370, оvdје 364.

Ипак, и поред поновног успостављања редовних дипломатских оквира, одредбе мира у Свиштову нису се проводиле нарочито брзо. Постојало је неколико неријешених питања. Једно од њих је било судбина многобројних заробљеника који су остали на обје стране након завршетка рата. Тако се нпр. у Видину 1792. године још увијек налазило око 400 аустријских војника које су Турци заробили, док је број турских војника у аустријском заробљеништву био још и већи. Већ у прољеће 1791. године аустријска страна је правила прецизне листе заробљених војника, спремних за размјену.¹¹ Међу заробљеницима су се налазила двојица високопозиционираних ага – Јашар Бокајић из Новог ("Iachar Vokaich") и Ахмед Емитоглу из Истанбула ("Achmed Emitoglier aus Konstantinopel"), обојица заробљени приликом аустријског освајања Новог, октобра 1788. године. Осим њих на списку се налазио и дубички ага Јашар-ага Челебић ("Iachar Aga Zelebich"), те читав низ других војних заробљеника, старости између 15 и 60 година. Само је ага из Истанбула имао 70 година.¹²

Међутим, проблем заробљеника није се односио само на војнике, него и на цивиле. У том контексту од посебног значаја је био турски продор у Малу Влашку и Банат, септембра 1788. године, када је, након читавог низа грешака око аустријске концентрације и позиционирања, османска војска остварила пробој у аустријску унутрашњост, при чему је заробљено неколико десетина хиљада локалних житеља, махом Румуна, који су потом одведени у унутрашњост Османског царства, те масовно продавани у робље, у Истанбулу и другим градовима широм Средоземља, гдје су Османлије одржавали пијаце робова.¹³

Перцепција тог процеса није била везана само за директну зараду коју су Османлије могли остварити на такав начин, него и за меркантилистичке визије тог времена које су се заснивале на схватањима о неопходности демографског напретка, како би се остварио економски напредак. Због свега тога је настојање и инсистирање аустријског интернунција на повратку заробљеног становништва било тако битна ставка у његовој генералној агенди око имплементације мирног споразума.¹⁴

Рјешавање свих питања било је међусобно повезано, односно политички условљено рјешавањем апсолутно најважнијег питања – самог разграничења. Разграничење између Турске и Аустрије показало се истовремено и као најтеже

¹¹ "Uibergaabs Lista" из 19. априла 1791. године, ННStA, Aufstellungsverzeichnis des Botschaftsarchivs Konstantinopel, A – Erste Gruppe, Kart. 70: Weisungen (Originale 1791–1799), Fasz. 1–407, Fol. 26–34.

¹² Исто, Fol. 33–34.

¹³ ННStA, Staatenabteilungen, Türkei II, Kart. 98: Türkische Gesandtschaft 1791/1792, Weisungen, Berichte 1791 VIII–XII, 1792 I–II, Fasz.: Berichte 1792, jan–feb, Fol. 59–64.

¹⁴ Своје дотадашње врло успјешне резултате интернунције Херберт-Реткил је сумирао у извјештају упућеном у Беч, 10. фебруара 1792. године, побројавши све "Операције за ослобађање робља" („Operations pour la delivrance des esclaves“), Исто, Fol. 149–167.

питање. По одредбама мира Турска је Аустрији од свих територија које је посједовала прије рата морала предати само град Стару Оршаву (или Оршову), на простору Мале Влашке (у данашњој Румунији, на Дунаву), као и мању територију на сјеверозападу Босанског пашалука.¹⁵ Аустријска влада, на челу са канцеларом Венцелом Антоном фон Кауницом-Ритбергом (Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg, 1711–1794), размјерно брзо се одлучила да јој је Стара Оршава стратешки битнија него Београд, који је у претходном рату освојила 1789. године. Посјед Оршаве је омогућавао да се спријечи могућност да Османлије имају мостобран сјеверно од Дунава, са којег су лако могли правити упад у аустријску територију, што се и догодило септембра 1788. године. Због тога је Београд размјерно брзо враћен Османлијама, док је Оршава задржана, у складу са одредбама из Свиштова.

Међутим, нове границе на подручју Лике и Бихаћке крајине нису биле до краја прецизиране. Због тога је наредних година долазило до честих сукобљавања на новом граничном појасу, који и даље уопште није био утврђен. Питање границе се, уствари, односило на суштинско схватање протеклог рата код обију страна.¹⁶ Иако Аустрија током рата 1788–1791. ни приближно није остварила зацртане територијалне циљеве, који су се, по прокламацији цара Јосипа II, фактички односили на комплетан простор данашњих Босне и Херцеговине и великих дијелова данашње Србије, Црне Горе и Албаније, она је приликом мировних преговора у Свиштову ипак успјела доћи до извјесних, макар минорних територијалних добитака. На тај начин Аустрија је симболично стекла статус побједника у рату. С друге стране, Османлије се нису мирили с таквим исходом, односно у најмању руку су жељели да то прикажу на драматичан начин.

Ситуација је била нарочито бурна у Босанском пашалуку, јер је протекли рат у многоме радикализовао становништво свих вјероисповијести односно етничитета. Муслиманско становништво које је живјело на и око територија које су требале припасти Хабзбурговцима (тј. око Бихаћа, на лијевој обали Уне) веома се бунило против таквог исхода. Форсирањем ратне опције хтјело се приказати како су се на неки начин Хабзбурговци кукавички повукли из рата управо у тренутку када је Османско царство кретало у велику офанзиву. Тако је долазило и до нових сукоба, са жртвама, што је веома оптерећавало ионако мучан процес разграничења.¹⁷ Чињеница је да је оваквом ставу у великој мјери допринијела и пропаганда коју су ширили француски и пољски агенти у Босни

¹⁵ Што је било закључено на преговорима током јула 1791. године, а о чему је интернунције Херберт-Реткил писао у Беч у извјештају од 19. јула 1791. Исто, Fol. 91-98.

¹⁶ Harald Gardos, *Österreich und die Türkei*, 348.

¹⁷ У извјештају од 20. марта 1792. године Дворском ратном савјету у Бечу говори се о убиству аустријских граничних војника Вида и Јована Гашпаровића, које се догодило 30. децембра 1791. године. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 7 Grenzverhältnisse 1699–1795, Fasz.: 1792 II–VI, Fol. 473.

и Херцеговини. Њихов циљ је био изазивање новог рата Турске против Аустрије, што би олакшало француску позицију на западу.

Аустријанци су повлачење црте разграничења поставили као примаран услов да би Турској вратили тврђаве које су освојили у сјеверозападној Босни током рата – Нови, Дубицу и Градишку. Значај посједа Дубице је за обје стране био посебан јер су борбе око тог града од 9. фебруара до 26. августа 1788. године, када га је фелдмаршал Гидеон фон Лаудон (Gideon von Laudon, 1717–1790) коначно освојио за Аустрију последице многобројних жртава и међу Хабзбурговцима и међу Османлијама, биле нарочито жестоке. Читав рат 1788–1791. се на простору Босанског пашалука називао Дубичка војна¹⁸ или Дубички рат.¹⁹ У цијелој географској констелацији градови Дубица и Нови су се истицали по значају, те су по правилу управо само они („Dubicza und Novy“) помињани као спорна мјеста у процесу разграничења у свим богатим препискама између дипломатских средишта широм Европе, када се у наредним годинама реферисало на кризу разграничења и могућности њеног превазилажења.²⁰

Београд су Аустријанци предали Турцима већ 26. октобра 1791. године, као и остале тврђаве у сјеверној Србији (између осталих и Шабац), али тврђаве – градове у сјеверозападној Босни су чврсто држали све до завршетка процеса разграничења. Као додатни притисак Аустријанци су већ 1792. године почели проводити насељавање области око Дрежника и Цетина, које су освојили 1788. односно 1790. године. Аустријске трупе су биле чврсто распоређене на линији према Бихаћу, тј. око градића Цетина и Дрежника, који су требали припасти Аустрији, заједно са околним областима, али и јужно од Новог и Дубице, тј. на областима које су заједно са наведеним градовима требале бити враћене Османлијама. Како се тај простор у географском али и формацијском смислу ослањао на тзв. Банску крајину, тј. сегмент Војне крајине који је био под директном одговорношћу хрватског бана,²¹ осим, донекле, самог града Дубице,

¹⁸ Нпр. и у летопису сарајевског хроничара Муле Мустафе Башекије. Mula Mustafa Ševki Vašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, Sarajevo – Publishing, Sarajevo 1997, 268.

¹⁹ Под тим називом је остао доминантно познат у историографији на просторима бивше Југославије и данас.

²⁰ И у свим извјештајима енглеске и холандске провенијенције везаним за активност енглеских и холандских посредника у Свиштову, те у каснијим извјештајима дипломата Русије, Пруске и Француске. HHStA, Aufstellungsverzeichnis des Botschaftsarchivs Konstantinopel, A – Erste Gruppe, Kart. 70: Weisungen (Originale 1791–1799), Fasz. 1–407, Fol. 100–149.

²¹ Тврђава Дубица је имала посебан статус међу територијама које је Аустрија освојила на десној обали Уне у свим ратовима 1683–1699, па и након 1788. године. С обзиром на то да је Дубица у раздобљу од средине XIII вијека до пада под османску власт (1538. године) била централно средиште католичких монашких и витешко-монашких редова, односно да је Дубички архијаконат био централна испостава Загребачке бискупије на простору западне Славоније и касније Босанске крајине, Загребачка бискупија би, одмах након освајања града од стране аустријских трупа, у свим ратовима 1683–1791, полагала право на цијели град и његове околне територије, тим прије што је у њеној канцеларији постојао прецизан списак мјеста око Купе и Уне која су третирана као бивши посједи Загребачког каптола, а међу њима је Дубица са око-

који је имао специјалан статус због специфичног система црквене управе, то су на њему биле распоређене трупе Прве и Друге банске регименте.

По прецизном попису из фебруара 1792. године, трупе Прве регименте („Erste Bannal“) биле су смјештене у селима и локалитетима "Sasseva, Lipovacka, Komissarov Ravzt, Nikolina Glavicza, Radassnicza, Chardachische, Popova Lokva, Mihatov Gaj, Redyepovacz, Previa, Proszinya, Dodowka, Luka, Jezeracz, Raoszavluevacz, Oskorus, Johovacha, Krivaiszka Luka, Dugachka Luka, Bojnik, Reminovacz, Rakeszovach, Oblaj, Kulin Stupacz, Perladovacz, Sainovacz, Billyeg, Gyuricha Kossa, Kamen, Piavicza, Rosinovacz, Neu Paunovacz, Muratovacz, Kozjak", гдје су се налазила мања утврђења, типа чардак, затим у "Sirovacz, Oblaj, Mitrolino Berdo, Ruona, Pieskovacz", гдје су се налазиле паланке, те у "Sztaro Szello, Postier, Czerni Pottok", гдје су се налазили редути. Друга банска регимента (Zweite Bannal) је држала у посједу села око Дубице и Новог, те је била распоређена на потезу са селима и локалитетима "Puczari, Szreplie,²² Jellovacz, Scyuzhani, Plasskovczu,²³ Agino Berdo,²⁴ Begov Sztan, Gerbavczi, Brekinya, Begovo Polie, Podvorska, Gunyani, Pasztirevo, Kassutaricza, Agina Kruska, Uzierov Brieg, Blagai, Kula, Rackovicha Kuchiste, Oraovicza, Chagyavicza, Orlovacz, Glodinya, Doklich, Sliynicza, Klanacz, Neu Ogradyenicza, Jammichko Berdo, Szrednie Berdo, Kruska, Hlib, Ljubina, Illimann, Radojevich Szkella, Karmicza, Brod, Medyuvodye, Usticza, Tanacz, Draksenicz,²⁵ Novakussa, Bogaz, Czerkvina, Dubicza,²⁶ Bachin, Szviettyeva, Johova, Slabinya,²⁷ Vransy, Plazaicze, Rauszovacz, Blandische, Deed, Kosztainicza,²⁸ Duboki Jarak, Wolinye, Kozibrod, Sztara Kula, Sztruga, Ober Samacz, Sirovacz, Lebernicza, Szubanacz, Szatanicha Polye, Orlovacz,

лином имала кључну улогу. Сам Каптол је тако постављао и смјењивао дубичке капетане, који су по правилу били његови каноници. Избор је увијек вршен без уплива хрватског бана или хабзбуршких војних власти, али га због великог политичког утицаја Каптола, те чињенице да је Каптол сам подносио све финансијске трошкове, нико није ни доводио у питање. Тако је Дубица као једини град у цијелом систему аустријске Војне крајине била фактички под црквеном управом. Опширније у: Боро Бронза, *Аустријска политика*, 46–47.

²² Срефлије и Пуцари су села југоисточно од Дубице.

²³ Скључани и Влашковци су села јужно од Дубице.

²⁴ Агино Брдо је данас Хацибаир, де факто, најјужнији дио града Дубице.

²⁵ Док је Међувође ("Medyuvodye"), село јужно-југозападно од Дубице, дотле су Уштица, Танац и Драксенић ("Usticza, Tanacz, Draksenicz"), села односно локалитети који се налазе источно-сјевероисточно од Дубице поред ушћа Уне у Саву. Уштица се, штавише, налази на лијевој обали Уне, непосредно поред самог ушћа, односно на врху полуострва око којег протичу Сава и Уна.

²⁶ Као сједиште трупа у самом граду Дубица наводи се кастел, што је де факто, остатак велике тврђаве, која је управо 1788. године била добрано разрушена дуготрајним аустријским артиљеријским бомбардовањем. Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Kriegsarchiv, Alte Feldakten (KA AFA) 1788–8–142.

²⁷ Слабиња, село западно од Дубице, помиње се као мјесто на којем се налазе и редут и чардак.

²⁸ У Костајници, најзначајнијем мјесту између Дубице и Новог, налазе се и паланка и чардак-кастел.

Dobretin, Czeszarov Razlgec, Umetailka, Brezovacha, Grachanicza, Kottarani, Lyubina".²⁹

У Цетину и Дрежнику, двама дистриктима који су припали Аустрији, формирано је по шест села у које су насељавани Срби и неколико хрватских породица (углавном бивши припадници фрајкора) који су након рата 1791. године одлучили да се са простора јужније од Дубице и Новог, који је одмах враћен Турској, преселе у Аустрију.³⁰ Сличне акције форсираног планског насељавања Аустријанци су проводили и касније, 1795. године.³¹

На челу аустријске комисије за разграничење се налазио барон Мориц фон Шлаун (Moriz von Schlaun, 1742–1825), а турску страну је водио Исмаел Исмети-ефендија.³² Аустријанци су форсирали разграничење као примарни услов за остварење свих других акција, а Турци су жељели да им прво буду враћене тврђаве, па да се тек онда приступи потпуном разграничењу. Аустријска страна је и даље маштала о томе да од Турака у оквиру корекција границе у мукотрпном процесу разграничења задобије цијелу лијеву обалу Уне, тј. комплетан простор троугла сјеверозападно од Бихаћа, како би спријечила постојање такве врсте мостобрана за Османлије и значајно релаксирала систем одбране, који би у том случају био наслоњен на Уну као природну препреку. У том контексту је Шлаун у преговорима стално употребљавао копије уговора из Пожаревца 1718. године, односно записнике комисија за разграничење из 1719. године, јер је по тадашњем разграничењу граница ишла јужно од Уне и Саве, те су Аустријанци у раздобљу до 1742. године у свом посједу држали Дубицу и друге градове на Уни и Сави.³³

Препуцавања су се протегла на неколико година. На крају су Аустријанци у Истанбулу успјели остварити пресудан притисак на султана Селима III, те је овај послао одлучујући ферман босанском паши. Хусамудин-паша је након тога наредио да се разграничење проведе макар и силом. Односи су посебно били напети у околини Изачића, код Бихаћа. Локално становништво је чак пријетило нападом на аустријску територију. Босански паша је смирио ситуацију

²⁹ Списак је таксативно наведен у великој табели под насловом „Posten-Ausweis“, HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 8: Grenzverhältnisse 1791–1794, Fasz.: 1791–1792, Fol. 402.

³⁰ Припадници ранијих фрајкора, који су били у саставу тзв. „Defensions Divisionen“, под командом фелдмаршала Лаудон, посебно су расељавани. HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 8: Grenzverhältnisse 1791–1794, Fasz.: 1791–1792, Fol. 483–485.

³¹ Међутим, исте 1795. године појављивали су се и супротни примјери. Неколико породица које су се за вријеме рата преселиле на простор Војне крајине, односно Славоније, тражило је да се врати на подручје сјеверозападне Босне, гдје су раније живјели. Славко Гавриловић, *Прилог историји трговине и миграције Балкан – Подунавље XVIII и XIX столећа*, САНУ, Посебна издања књига CDXXXIII, Одељење друштвених наука књига 67, Београд 1969, 198.

³² „Pasa Ismeti Efendi“, HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 8: Grenzverhältnisse 1791–1794, Fasz.: 1793–1794, Fol. 1–41.

³³ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 8: Grenzverhältnisse 1791–1794, Fasz.: 1791–1792, Fol. 297–342.

тек када је 15. септембра 1795. дошао с војском у Бихаћ.³⁴ Тако су тек у јесен 1795. створени услови да комисије за разграничење обаве посао ради којег су формиране четири године раније.

Пошто је разграничење завршено, у Дубици су се 29. децембра 1795. чланови комисија још једном састали, како би закључном конвенцијом потврдили пријатељство и добросусједске односе. У два члана конвенције истакнуте су обавезе обје земље на плану заштите границе од илегалних прелазака, о обавезној надокнади штете у случају евентуалне пљачке и насиља које поданици једне државе почине на територији друге, те о потреби да се заједнички одржавају граничне хумке, односно дрвеће, камење и други гранични знаци.³⁵ Интернунције Херберт-Реткил је у допису од 25. јануара 1796. године свечано честитао барону Шлауну закључење споразума о разграничењу, који је у међувремену објављен и у Истанбулу.³⁶

Након окончавања мукотрпног процеса разграничења Аустрија је почетком 1796. године предала Турској Нови, Дубицу и Градишку.³⁷ Формално, из захвалности Хусамедин-паши за успјешно посредовање приликом разграничења, Аустријанци су одлучили да у Травник пошаљу тумача Франца фон Домбаја (Franz von Dombay, 1758–1810) како би паши и другим нижим чиновницима предао поклоне (сатове, украсне кутијице са бисерима и слично). Франц фон Домбај је био један од најбољих изданака Оријенталне академије у Бечу, која је створена 1754. године са циљем да продукује кадрове специјално обучене за дипломатију на простору османског и арапског свијета.³⁸ Након мисија у Танжеру у Мароку, те у Мадриду у Шпанији, од 1791. до 1800. године Домбај је био стално распоређен у Загребу, као главни тумач за гранични простор према

³⁴ Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788–1812*, Banja Luka 1992, 210.

³⁵ „Sollten sich Diebstahl, Raub u. dgl. an der Grenzlinie ereignen, so musste den Beschädigten Ersatz geleistet werden... Wenn die gestempelten und numerirten Grenzsäulen, Bäume und gezogenen Gräben zu Grunde gehen, so soll dieses mit Wissen der Obrigkeit den beiderseitigen Commandanten gleichzeitig einberichtet und die Erneuerung der Grenzzeichen und Gräben vorgenommen werden.“, HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 7: Grenzverhältnisse 1699–1795, Fasz.: Grenzverträge 1699–1795 Varia, Fol. 31–39.

³⁶ „Monsieur le Baron! Porte l'annonce de la Conclusion de vous long travaux. Se vous fai mes Compliments Sinceres...“, HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 10: Grenzverhältnisse 1791–1796, Fasz.: Korr. Herberth-Schlaun 1792–1796, Fol. 1.

³⁷ HHStA, Staatenabteilungen, Türkei III, Kart. 26: Grenzverhältnisse 1792–1796, Fasz.: Protocoll der von Herrn General Feldwachtmeister und K.K. Grenzberichtigungs Commissaire Baron v. Schlaun Versendeten Berichten von 29. Juni 1794 angefangen bis Februar 1796, Fol. 142.

³⁸ Опширније у: Boro Bronza, *Austrian Diplomats from the Vienna Oriental Academy on the Balkan Peninsula During the Second Half of the Eighteenth Century*, in Maria Baramova, Plamen Mitev, Ivan Parvev, Vania Racheva (Eds.), *Power and Influence in South-Eastern Europe, 16th-19th century*, Berlin 2013, 329–338.

Босанском пашалуку, те као дипломата за обављање мисија код паше у Травнику.³⁹

Домбај је на своју најпознатију мисију кренуо из Загреба 20. јануара 1797. Стигао је у Дубицу 28. јануара, те се ту задржао седам дана, док по њега није дошао један ага из Травника. Затим је преко Приједора, Санског Моста, Кључа, Вакуфа, Језера, Јајца и Карауле за шест дана стигао у Травник, 8. фебруара. Послије уобичајених церемонија, које су трајале неколико дана, приликом пријема код Хусамудин-паше, његовог замјеника и других службених лица, Домбај се преко Дубице вратио у Загреб, 2. марта, те је Ратном савјету у Бечу 12. марта поднио опширан извјештај о свом путовању.⁴⁰ Овај извјештај је открио праву природу његовог путовања: Аустријанци су жељели да што више сазнају о приликама у самом пашалуку, те нарочито о степену утицаја који су Французи у Травнику остварили током протеклих година. Значајно је било и одржавање веза са шпијунима које су Аустријанци имали у Травнику, а које је Домбај лично посјетио, те кореспонденција која се с њима обављала у софистицираним шифрама.⁴¹

Питање разграничења и Домбајева мисија били су у контексту глобалних односа Аустрије и Турске након Свиштова, те утицаја догађаја у западној Европи на те односе. Када је рат завршен, у Аустрији је јачала пролеополдовска струја, која је хвалила цареву миротворну политику и истицала како је мир увијек био најважнији циљ Монархије. Јохан Донат Холцман (Johann Donat Holzmann, 1743–1811), један од истакнутијих чланова камариле Леополда II, у свом прогласу *Предикт о закључењу мира између Аустрије и Порте године 1791*. клицао је након Свиштова миру као највећем могућем достигнућу и фактички константном циљу Хабзбуршке монархије⁴²: "Мир! Света ријеч! Извор свега доброг!"⁴³ Стабилизација на југоистоку је Аустрији била неопходна због ситуације на западу од 1792. године. Али, и поред свега, Аустрија и Турска у свом новоствореном пријатељству након разграничења нису биле искрене.

³⁹ „Entwurf Ueber die künftige Anstellung des zu den Türkischen Geschäften bestimmten Personals“ ННStA, Staatskanzlei, Interiora 56: Orientalische Akademie 1775–1800, Konv.1792-1793, Fol. 102–103.

⁴⁰ ННStA, Staatenabteilungen, Türkei III 9: Grenzverhältnisse 1795–1800, Fasz. 1797–1800, Fol. 16–59.

⁴¹ За свако од 21 слова абецеде постојао је посебан симбол. Шифра је детаљно наведена у ННStA, Staatenabteilungen, Türkei III 9: Grenzverhältnisse 1795–1800, Fasz. 1797–1800, Fol. 53.

⁴² Сва пропаганда Јосипа II у контексту образложења уласка у рат 1788. године била је у потпуности свјесно потиснута, до те мјере да се настојало заборавити да је Аустрија напала Турску, а не обрнуто.

⁴³ „Friede! - Seliges Wort! Inbegriff alles Guten hienieden! Quelle unsers zeitlichen Wohlseyns!“ (aus „Predigt auf den Friedensschluß zwischen Österreich und der Pforte im Jahre 1791“), Ernst D. Petritsch, *Vom Zweikampf zur Koexistenz. Österreich und die Türkei von Ende des 18. Jahrhunderts bis zur Ersten Republik*, in Zöllner, Erich – Gutkas, Karl, *Österreich und die Osmanen – Prinz Eugen und seine Zeit*, Schriften des Instituts für Österreichkunde 51/52, Wien 1988, 256.

Аустрија је фактички чекала прву повољну прилику да обнови своју освајачку политику на југоистоку. Исто тако, у Турској је од 1792. године султан Селим III почео са чвршћим провођењем реформи (низами-џедид) које су за циљ имале либерализацију Царства, али и повећање војне ефикасности. Турска је и даље била крајње неповјерљива према Аустрији и свим другим хришћанским земљама. Наполеонов напад 1798. године на простор Египта и Сирије додатно је потврдио такве турске ставове и очекивања, али и радикализовао ситуацију на југоистоку Европе.

Карта сјеверозападнoг дијела Босне и околних дијелова Хрватске са уртаним путевима. Шрафирани дио на крајњем сјеверозападу представља територије које је Аустрија добила миром у Свиштову 1791.⁴⁴ (шрафирао Боро Бронза).

Након мира са Француском у Кампоформију 1797. године и задобијања готово свих територија уништене Млетачке републике, Аустрија је превасходно тежила очувању мира и стабилности унутар Османског царства, али исто-

⁴⁴ Hans-Jürgen Kornrumpf, *Zur geographischen Kenntnis Bosniens und der Hercegovina am Ende des 18. Jahrhunderts*, Südostforschungen XXIX (München 1970), 308.

времено није се могла у потпуности поставити против било којег од сепаратистичких покрета, како оних које су предводили осилјени турски феудалци, тако ни оних које су нешто касније изазвала националноослободилачка стремљења хришћанских народа у Османском царству. Наиме, у сваком од тих покрета Хабзбурговци су видјели извјесну шансу да га одређеним политичким потезима преокрену у своју корист и остваре ново територијално проширење на југоистоку. Тако су неодређеност и недостатак јасне концепције и даље доминирали у аустријској политици у југоисточној Европи.

Турбулентан развој ратова са револуционарном а затим и Наполеоновом Француском, који је у раздобљу 1799–1809. за Аустрију имао катастрофалан ток, са губитком огромних територија у Италији, Крањској, Далмацији и Хрватској, у потпуности је онемогућио Аустрију да планира било какве офанзивне акције према југоистоку. Тек са великим преокретом и одлучујућим француским поразима 1812–1815. Аустрија је успјела вратити све своје територије на југу, а задобила је и простор некадашње Дубровачке републике. Због тога је по окончању Бечког конгреса 1815. године стратегија Аустрије према Турској била првенствено стратегија мира, стабилности, избјегавања ризика, привидног пријатељства, те чекања да геополитички фактори омогуће нове акције, што ће се, уствари, догодити тек 1878. године.

Boro Bronza

Problems with the Drawing of Borderline Between Habsburg Monarchy
and the Ottoman Empire After Peace of Svishtov 1791-1797

Summary

The peace negotiations between Austria and Turkey, held between December 1790 and August 1791, resulted in the signing of a peace agreement in Svishtov or Sistova (in the northern part of contemporary Bulgaria). As it would later turn out, it ended the last in a series of conflicts between the two great empires that decisively influenced the fate of Southeast Europe in the entire period from the 14th to the beginning of the 20th century. The peace in Svishtov succeeded to put a final point on the war that began in February 1788, but the conflict reflections continued even further after the war in the same complex process of demarcation between the two countries. Since many things from the peace agreement remained unclear, and even the very essential experience of the end of the war was in doubt on both sides, that is the question of its character and the question of its outcome, all of these processes were revisited and revived in many ways through the mentioned demarcation. As the European political reality of that time was extremely turbulent, especially with regard to the direct consequences of the French Revolution, as well as the wars that

broke out between France and most of the rest of Europe since 1792, these factors were incorporated into the complexity of the Habsburg – Ottoman delimitation in the area of northwestern Bosnia, especially at the area from Bihac, through Novi, Dubica and until Berbir (Gradiska). The question of the prisoners' exchange, especially those who have been already sold in the meantime as slaves on the Turkish side, was also particularly problematic and its implementation stagnated for several years. Especially for Austria the war of 1788 – 1791 was, in fact, a real disaster in terms of the development of its trade and, above all, of the general policy not only towards the territory of the Ottoman Empire, but also throughout the whole Asia. The new "golden age" of Austrian trade in India and other parts of Asia, which began with the expedition of William Bolts in 1776, lasted until the beginning of the war, when almost all operations were abruptly interrupted. In that sense, Austria wanted to establish quickly new sources that would enhance the lucrativeness of trade, and restore the connections that Habsburgs used to have in the previous decades with the South and East Asia, and even with the Pacific. After the delimitation was finally completed, on December 29, 1795, members of the demarcation committees met in the city of Dubica to confirm friendship and good neighborly relations with the final convention. The two articles of the Convention emphasized the obligations of both countries to protect the border from illegal crossings and for compulsory damage compensation in case of possible robbery and violence committed by one country's subjects in the territory of the other and many other fixations regarding the long-term relations around the border. Handing over the cities back to the Ottoman side was completed in January 1796. The Austrian side was inclined to maintain peace carefully at the demarcation line and to show friendship towards Turkish side in the system of the new expansion of the war with France in Italy. Therefore, one mission with the surface goal of the expression of good will was sent to Travnik in Bosnia, in February 1797, to visit the Bosnian pasha there. Mission of diplomat Franz von Dombay had also significant segment of espionage and was another testimony of fragile relations between the two states and the survival of offensive intentions of Austria towards southeastern neighbor.